

die zich hier de laatste jaren door gericht beheer weet uit te breiden. In 1990 werden nog maar twee planten gezien, maar door plaggen rondom de planten heeft de soort zich weten uit te breiden. Tijdens de excursie werden meer dan 300 individuen geteld, waarvan 25 bloeiend. Vermeldenswaardig is ook het voorkomen van *Viola persicifolia* var. *lacteaoides* in het terrein, waarover Van den Berg en Weeda in de excursieverslagen van de PKN rapporteerden. Hun constatering dat 'De zichtbare aanwezigheid van Melkviooltjes in de Nijkampse Heide van korte duur [was]: na 2004 zijn hier geen planten meer gezien.' is gelukkig door de tijd ingehaald, want inmiddels is de soort weer uitbundig aanwezig op een in 2006 afgegraven maisakker. Tijdens de excursie hebben we een opname gemaakt van een betrekkelijk soortenarm Blauwgrasland, waarvan het aspect werd bepaald door *Succisa pratensis*.

LITERATUUR

- Berg, L.J. van den & E.,J. Weeda, 2007. Melkviooltjes in de Achterhoek. In: K. van Dort et al. (red.), Excursieverslagen 2002. Plantensociologische Kring Nederland, pg. 18-23.
- Both, J.C. & G. van Wirdum, 1981. Waterhuishouding, bodem en vegetatie van enkele Gelderse natuurgebieden. RIN-Rapport 81/18, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem, 288 pp.

Jansen, A.J.M., J.H.J. Schaminée & A.H.F. Stortelder, 2008. Koolmansdijk, parel in de Achterhoek door succesvol natuurherstel. De Levende Natuur 109: 228-233.

Tabel 2. Opname Nijkampse Heide. Coördinaten: x = 234.458, y = 449.769.

Nummer	1
Datum	18-08-08
Oppervlakte (m)	3x3
Hoogte kruidlaag (cm)	10-20-(50)
Totale bedekking	>98
Bedekking kruidlaag (%)	95
Bedekking moslaag (%)	40
Kruidlaag	
<i>Succisa pratensis</i>	2b
<i>Salix repens</i>	2b
<i>Danthonia decumbens</i>	2b
<i>Carex panicea</i>	2b
<i>Potentilla erecta</i>	2b
<i>Cirsium dissectum</i>	2a
<i>Molinia coerulea</i>	2a
<i>Festuca filiformis</i>	1
<i>Agrostis canina</i>	1
<i>Gentiana pneumonanthe</i>	1
<i>Dactylorhiza maculata</i>	+
<i>Erica tertralis</i>	+
<i>Nardus stricta</i>	+
<i>Rubus fruticosus</i>	+
<i>Rhamnus frangula</i> (juv)	1
<i>Betula pubescens</i> (juv)	1
<i>Quercus robur</i> (juv)	+
<i>Populus tremula</i> (juv)	+
Moslaag	
<i>Hypnum jutlandicum</i>	3
<i>Pseudoscleropodium purum</i>	+

WEGBERMEN BIJ WYLRÉ

J.H.J. Schaminée & J.H. Willems

Excursieleiding : J. Schaminée en J. Willems

Datum : 18 augustus 2008

Deelnemers : T. van den Broek, H. Gorissen, J. Hoogveld, N. Jeurink, P.-J. Keizer, Th. Klein Gebbink, P. Kuiper, L. Leusink, W. Loode, I. Niemeijer, M. Oudshoorn, L. Reutelingsperger, A.J. Rossenaar, M. Scherpenisse, H. Smeenge, J. Smittenberg, A. Wagemakers, R. Wolf

Het Midden-Geuldal, ter hoogte van Wylré, behoort tot de botanisch rijkste en daardoor meest bezochte gebieden van ons land, vooral omdat hier op allerlei plaatsen kalk aan de oppervlakte treedt. Tal van soorten die elders in Nederland zeldzaam zijn of ontbreken, zijn hier tamelijk algemeen. In dit gebied liggen enkele befaamde natuurreservaten, waaronder de Wrakelberg ten oosten van Wylré, en de Berghofweide en de Wylré-akkers ten westen van het dorp. Valt hier voor vegetatiekundigen dan nog wel wat te onderzoeken en

ontdekken, is een voor de hand liggende vraag. Het antwoord is ja, althans als je de aandacht weet te richten op de minder bezochte plekken (buiten de reservaten) en als het jagen op soorten niet je voornaamste doel is, maar het begrijpen van de samenhang in de plantengroei. Met deze gedachte in het hoofd werd een PKN-excursie gehouden in de omgeving van het gehucht Stokhem, waarbij een wandeling voerde vanaf Kasteel Wylré (na een korte insteek naar het gehucht Beertsenhoven) via de Dodemansweg naar de

Berghofhoeve boven op het plateau, en vandaar via enkele veldwegen naar de Wylre-akkers en uiteindelijk terug naar het kasteel onder in het dal.

Een eerste stop werd gemaakt voor een groeiplaats van Bermooievaarsbek (*Geranium pyrenaicum*) in een ruige berm bij Beertsenhoven (Tabel 1, opname 1). De begroeiing werd weliswaar gedomineerd door Glanshaver (*Arrhenatherum elatioris*), maar heeft toch veeleer het karakter van een ruigte dan van een grasland. Syntaxonomisch is de vegetatie het best te duiden als een *Urtico-Aegopodietum* (klasse *Artemisietea vulgaris*). Bermooievaarsbek is een zuidelijke soort, die de laatste jaren in Nederland een duidelijke opmars laat zien, vooral in Zuid-Limburg en in het rivierengebied. Ruige Glanshaver-bermen, zoals deze bij Beerstenhoven, vormen een geliefde groeiplaats voor de soort. Eveneens bij Beertsenhoven werd een ruige overhoek bekeken, aan een kant begrensd door de verharde weg, aan de andere zijde omsloten door een opgaand bosje. Tijdens het maken van de opname (Tabel 1, opname 2) werden steeds meer interessante soorten gevonden, waaronder *Dactylorhiza fuchsii*, *Leontodon hispidus*, *Sanguisorba minor*, *Plantago media* en ook *Brachypodium pinnatum*.

Tabel 1. Wegbermen en overhoekjes Beertsenhoven (opnamen 1 en 2), Dodemanweg (opname 3) en pad onder Wylre-akkers (opname 4). Coördinaten opname 1: x = 190.240, y = 315.450, opname 2: x = 189.554, y = 316.208, opname 3: opname 4: x = 189.719, y = 315.961. RH = Rense Haveman, MS = Miriam Scherpenisse. Datum: 18 augustus 2008.

Opname	1	2	3	4
Nummer	RH 349	MS	MS	RH351
Oppervlakte (m)	5x1	2x2	4x2	4x1
Expositie	---	N	ZZO	NW
Inclinatorie (°)	---	5	60	4
Hoogte kruidlaag (cm)	20-50(-70)	40(-80)	30(-80)	30(-120)
Bedekking kruidlaag (%)	>95	95	95	>95
Bedekking moslaag (%)	0	30	0	<1
Kruidlaag				
<i>Arrhenatherum elatius</i>	5	+	1	3
<i>Dactylis glomerata</i>	+	1	1	+
<i>Poa trivialis</i>	1	.	+	.
<i>Achillea millefolium</i>	.	1	1	.
<i>Festuca rubra</i>	.	2a	2a	2b
<i>Brachypodium pinnatum</i>	.	1	4	2a
<i>Fraxinus excelsior</i> (juv)	.	+	+	.
<i>Agrimonia eupatoria</i>	.	+	.	+
<i>Acer pseudoplatanus</i> (juv)	.	+	.	.
<i>Heraclium sphondylium</i>	2b	+	.	.
<i>Plantago lanceolata</i>	r	2a	.	.
<i>Prunus spinosa</i> (juv)	+	.	+	.
<i>Helictotrichon pubescens</i>	.	1	.	+
<i>Vicia cracca</i>	.	+	.	1
<i>Ranunculus acris</i>	.	+	.	+
<i>Rubus caesius</i>	.	.	2b	.
<i>Origanum vulgare</i>	.	.	2a	+
<i>Medicago lupulina</i>	.	.	+	+
<i>Pimpinella saxifraga</i>	.	.	+	+
<i>Centaurea scabiosa</i>	.	.	+	r
<i>Elytrigia repens</i>	.	.	+	1
<i>Aegopodium podagraria</i>	2b	.	.	.

Vervolg tabel 1

Opname	1	2	3	4
Nummer	RH 349	MS	MS	RH351
Oppervlakte (m)	5x1	2x2	4x2	4x1
Expositie	---	N	ZZO	NW
Inclinatorie (°)	---	5	60	4
Hoogte kruidlaag (cm)	20-50(-70)	40(-80)	30(-80)	30(-120)
Bedekking kruidlaag (%)	>95	95	95	>95
Bedekking moslaag (%)	0	30	0	<1
<i>Lamium album</i>	2a	.	.	.
<i>Urtica dioica</i>	2a	.	.	.
<i>Geranium pyrenaicum</i>	1	.	.	.
<i>Anthriscus sylvestris</i>	1	.	.	.
<i>Glechoma hederacea</i>	+	.	.	.
<i>Pulicaria dysenterica</i>	+	.	.	.
<i>Hedera helix</i>	r	.	.	.
<i>Plantago major</i> subsp. major	r	.	.	.
<i>Carex flacca</i>	.	2b	.	.
<i>Centaurea jacea</i>	.	2b	.	.
<i>Lotus corniculatus</i>	.	2b	.	.
<i>Dactylorhiza fuchsii</i>	.	1	.	.
<i>Festuca arundinacea</i>	.	1	.	.
<i>Glechoma hederacea</i>	.	1	.	.
<i>Pimpinella major</i>	.	1	.	.
<i>Leontodon hispidus</i>	.	+	.	.
<i>Sanguisorba minor</i>	.	+	.	.
<i>Plantago media</i>	.	+	.	.
<i>Trisetum flavescens</i>	.	+	.	.
<i>Trifolium pratense</i>	.	+	.	.
<i>Senecio jacobaea</i>	.	+	.	.
<i>Holcus lanatus</i>	.	+	.	.
<i>Taraxacum</i> sectie <i>Ruderalia</i>	.	+	.	.
<i>Prunus avium</i> (juv)	.	+	.	.
<i>Bromopsis erecta</i>	.	.	1	.
<i>Allium oleraceum</i>	.	.	+	.
<i>Inula conyzae</i>	.	.	+	.
<i>Clematis vitalba</i>	.	.	+	.
<i>Crataegus monogyna</i> (juv)	.	.	+	.
<i>Anisantha sterilis</i>	.	.	+	.
<i>Bryonia dioica</i>	.	.	+	.
<i>Chaerophyllum temulum</i>	.	.	+	.
<i>Papaver rhoeas</i>	.	.	+	.
<i>Humulus lupulus</i>	.	.	+	.
<i>Senecio inaequidens</i>	.	.	+	.
<i>Vicia sativa</i>	.	.	+	.
<i>Silene vulgaris</i>	.	.	+	.
<i>Rosa canina</i> (juv)	.	.	+	.
<i>Lactuca serriola</i>	.	.	r	.
<i>Carduus crispus</i>	.	.	r	.
<i>Quercus robur</i> (juv)	.	.	r	.
<i>Lathyrus sylvestris</i>	.	.	.	2a
<i>Clematis vitalba</i>	.	.	.	2a
<i>Plantago lanceolata</i>	.	.	.	+
<i>Galeopsis tetrahit</i>	.	.	.	+
<i>Trifolium repens</i>	.	.	.	+
<i>Veronica chamaedrys</i>	.	.	.	+
<i>Cardamine hirsuta</i>	.	.	.	r
<i>Arenaria pectis</i>	.	.	.	r
Moslaag				
<i>Brachythecium rutabulum</i>	.	+	.	+
<i>Plagiomnium undulatum</i>	.	2b	.	.
<i>Calliergonella cuspidata</i>	.	1	.	.
<i>Eurhynchium hians</i>	.	1	.	.
<i>Cirriphyllum piliferum</i>	.	+	.	.
<i>Plagiomnium affine</i>	.	+	.	.
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	.	.	.	+

Het zijn niet alleen de wegbermen maar juist ook dergelijke overhoekjes die als stapstenen in het landschap kunnen dienen voor het overleven en de verspreiding van soorten (Willems & Schaminée 2007), maar ze moeten dan wel met enige regelmaat beheerd worden; in de praktijk betekent dat zo nu en dan een keertje maaien.

Tabel 2. Braamstruweel, Dodemanweg. Coördinaten: x = 189.573, y = 189.573. Moslaag ontbreekt.

Opname	5
Nummer	RH 352
Oppervlakte (m ²)	3x10
Expositie	NW
Inclinatorie (°)	45
Hoogte boomlaag (m)	25
Hoogte struiklaag (m)	1,5-4
Hoogte kruidlaag (cm)	30-(120)
Bedekking boomlaag (%)	80
Bedekking struiklaag (%)	95
Bedekking kruidlaag (%)	20
Bedekking moslaag (%)	10
Boomlaag	
Fraxinus excelsior	5
Struiklaag	
Rubus procerus	3
Rosa canina	2b
Corylus avellana	2b
Clematis vitalba	2b
Crataegus monogyna	2a
Euonymus europaeus	2a
Rubus ulmifolius	+
Quercus robur	+
Kruidlaag	
Urtica dioica	2b
Chaerophyllum temulum	2m
Anisantha sterilis	2m
Brachypodium pinnatum	1
Festuca rubra	1
Origanum vulgare	1
Achillea millefolium	+
Alliaria petiolata	+
Carduus crispus	+
Elytrigia repens s. repens	+
Fallopia dumetorum	+
Inula conyzae	+
Lactuca serriola	+

Langs de Dodemanweg, de steile, verharde weg die het gehucht Stokkem beneden in het dal met de Berghofhoeve boven op het plateau verbindt, werden in het grazige talud een aantal bijzondere soorten waargenomen, waaronder *Allium oleraceum* en de bastaard van *Bromus erectus* en *Brachypodium pinnatum*. De begroeiing van het talud werd met een opname gedocumenteerd (Tabel 1, opname 3). Naast de genoemde Moeslook werd hier onder andere ook *Inula conyzae* waargenomen. Gevinde kortsteel was hier het dominante gras. De hoge berm langs de Dodemanweg is plaatselijk begroeid met struweel, waarin *Corylus avellana*, *Crataegus monogyna* en *Rosa canina* de boventoon voeren, met sluiers van *Clematis vitalba* en

een ondergroei van bramen. In een opname die hier door Rense Haveman werd gemaakt (Tabel 2, opname 5), groeiden Zilveren viltbraam (*Rubus procerus*) en Koebraam (*Rubus ulmifolius*). Deze opname is te rekenen tot het *Pruno-Rubion radulae* en daarbinnen tot het nog niet eerder van Nederland beschreven *Pruno-Rubetum praecocis*. *Rubus procerus* (= *R. praecox*) is de enige kensoort van deze associatie, die door Heinrich Weber is beschreven van aangrenzend Duitsland, waar deze braam kenmerkend wordt geacht voor struwelen op relatief warme standplaatsen (voor een uitvoerige beschrijving, zie Weber, 1999).

Een volgende en zeer soortenrijke opname (met 54 soorten) werd gemaakt op de Wylré-akkers, een van de kroonjuwelen van het Staatsbosbeheer. Het reservaat is een voormalige akker, die in 1962 voor het laatst als bouwland in gebruik is geweest en sindsdien als grasland wordt beheerd, waarbij Kalkgrasland (*Gentiano-Koelerietum*, verbond *Mesobromion erecti*) het uiteindelijke doel is (Hennekens et al., 1983; Schaminée & Hennekens, 1985; Havelaar et al., 1994). Tot het midden van de jaren tachtig bestond het beheer uit jaarlijks maaien en afvoeren, daarna wordt het terrein met Mergellandschappen beweide, waarbij piekbegrazing wordt toegepast. Dat wil zeggen dat het terrein in een korte periode door een flinke kudde schapen intensief wordt begraasd. Syntaxonomisch is de begroeiing niet gemakkelijk te duiden: ze omvat elementen van verschillende verbonden, waarvan het *Arrhenatherion elatioris*, het *Dauco-Melilotion*, het *Trifolium medii* en ook het *Mesobromion erecti* de belangrijkste zijn. De meest opvallende kalkgraslandsoorten zijn: *Carex flacca*, *Centaurea scabiosa*, *Gymnadenia conopsea*, *Leontodon hispidus* en *Ctenidium molluscum*. De indruk bestaat dat de vegetatie de laatste jaren weer een iets ruiger karakter heeft gekregen, wat onder meer valt af te lijden uit het abundant aanwezig zijn van soorten als *Rubus caesius* en *Melilotus altissimus*, terwijl ook de prominente aanwezigheid van mossen als *Brachythecium rutabulum* en *Plagiomnium undulatum* in die richting wijst. De ontwikkeling naar kalkgrasland lijkt enigszins te stagneren en overwegen moet worden om het terrein in het najaar een keer aanvullend te maaien, zodat de begroeiing kort de winter ingaat en mogelijkheden ontstaan voor de vestiging van nieuwe soorten. Het Havikskruid (*Hieracium*) in de opname werd door Rense Haveman op naam gebracht als *Hieracium eminum* (= *H. eminens* = *H. lugdunense*), een van de vormen uit de sectie *Sabauda*. Na *Hieracium nemorivagum* is het wel de algemeenste soort uit dit complex, die vooral ook in Zuid-Limburg tamelijk algemeen is. De ecologie en de sociologische positie van de kleine soorten uit de sectie is nog onduidelijk.

Hieracium eminulum komt voor in bosranden en – plaatselijk massaal – in verruigende kalkgraslanden.

Tabel 3. Bloemrijk grasland met zoomaspect, Wylré-akkers, boven aan helling. Coördinaten: x = 189.749, y = 315.754

Opname	6
Nummer	RH350
Oppervlakte (m ²)	3x3
Expositie	NW
Inclinatie (°)	10
Hoogte kruidlaag (cm)	20-30-(80)
Bedekking kruidlaag (%)	>95
Kruidlaag	
<i>Centaurea jacea</i>	3
<i>Carex flacca</i>	2b
<i>Daucus carota</i>	2a
<i>Melilotus altissimus</i>	2a
<i>Lotus corniculatus</i>	2a
<i>Plantago lanceolata</i>	2a
<i>Prunella vulgaris</i>	2a
<i>Rubus caesius</i>	2a
<i>Senecio erucifolius</i>	2a
<i>Knautia arvensis</i>	2m
<i>Leontodon hispidus</i>	2a
<i>Rhinanthus minor</i>	1
<i>Agrostis stolonifera</i>	1
<i>Dactylis glomerata</i>	1
<i>Calystegia sepium</i>	1
<i>Succisa pratensis</i>	1
<i>Festuca rubra</i>	1
<i>Ranunculus acris</i>	1
<i>Hypericum perforatum</i>	1
<i>Centaurea scabiosa</i>	+
<i>Gymnadenia conopsea</i>	+
<i>Dactylorhiza fuchsii</i>	+
<i>Euphrasia stricta</i>	+
<i>Helictotrichon pubescens</i>	+
<i>Linum catharticum</i>	+
<i>Briza media</i>	+
<i>Pimpinella saxifraga</i>	+
<i>Origanum vulgare</i>	+
<i>Plantago media</i>	+
<i>Pimpinella major</i>	+
<i>Medicago lupulina</i>	+
<i>Poa trivialis</i>	+
<i>Poa angustifolia</i>	+
<i>Festuca pratensis</i>	+
<i>Holcus lanatus</i>	+
<i>Filipendula ulmaria</i>	+
<i>Trisetum flavescens</i>	+
<i>Achillea millefolium</i>	+
<i>Heracleum sphondylium</i>	+
<i>Hieracium sabaudum</i>	+
<i>Trifolium pratense</i>	+
<i>Agrimonia eupatoria</i>	+
<i>Clematis vitalba</i>	+
<i>Galium mollugo</i>	+
<i>Fraxinus excelsior</i> (juv)	+
<i>Crataegus monogyna</i> (juv)	+
<i>Acer campestre</i> (juv)	+
<i>Taraxacum sectie Ruderalia</i>	r
Moslaag	
<i>Brachythecium rutabulum</i>	2a
<i>Plagiomnium undulatum</i>	2a
<i>Calliergonella cuspidata</i>	1
<i>Eurhynchium hians</i>	+
<i>Fissidens taxifolius</i>	+
<i>Ctenidium moluscum</i>	+

Langs het (onverharde) pad van de Wylré-akkers naar het dal werd ten slotte een opname gemaakt van de berm, die al sinds mensenheugenis een populatie van *Lathyrus sylvestris* herbergt (Tabel 1, opname 4). Evenals het steile talud aan de andere kant van het pad wordt de begroeiing al verscheidene jaren niet meer beheerd, waardoor de floristische kwaliteit ervan steeds verder terugloopt. In het verleden werden zulke bermen door schapen begraasd en meer recent zo nu en dan gebrand. Dat laatste was weliswaar niet optimaal, maar het wist verregaande verruiging toch enigszins te voorkomen. Daarbij moet worden bedacht dat het pad zowel aan de bovenkant als aan de onderkant door zeer intensief bemest grasland wordt begrensd. Toch zijn nog steeds enkele planten van kalkzomen en kalkgrasland aanwezig, waaronder *Brachypodium pinnatum*, *Helictotrichon pubescens*, *Centaurea scabiosa*, *Pimpinella saxifraga*, *Origanum vulgare* *Agrimonia eupatoria*, maar het is de vraag hoe lang nog. Op het belang van dergelijke kalkbermen voor het behoud en de verdere ontwikkeling van soortenrijke graslanden is onder andere gewezen door Schaminée & Willems (2007) en Wallis de Vries et al. (2009).

LITERATUUR

- Havelaar, N., M.C. Scherpenisse & K.V. Sýkora, 1994. Wylre-akkers, tussen verlaten akkers en krijthellinggrasland. *Natuurhistorisch Maandblad* 83: 69-75.
- Hennekens, S., J.H.J. Schaminée & V. Westhoff, 1983. De ontwikkeling van krijthellinggraslanden op verlaten akkers in Zuid-Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 72: 136-143.
- Schaminée, J.H.J. & S.M. Hennekens, 1985. Bodem en vegetatie van de Wylré-akkers (Zuid-Limburg): van bouwland naar krijthellinggrasland. *De Levende Natuur* 86: 53-60.
- Schaminée, J.H.J. & J.H. Willems, 2007. Overhoekjes, holle wegen en steile bermen: hoekstenen voor het behoud van de kalkflora in Zuid-Limburg. *Stratiotes* 33/34: 69-79.
- Wallis de Vries, M., A. Boesveld, W. Bosman, M. Reemer, J. Regelink, A.-J. Rossenaar, J.H.J. Schaminée & K. Veling, 2009. Verkenning herstel kleinschalige lijnvormige infrastructuur Heuvelland. OBN-rapport. Directie Kennis LNV, Ede, 82 pp.
- Weber, H.E., 1999. *Rhamno-Prunetea* (H2A). *Schlehen- und Traubenholunder-Gebüsche. Synopsis der Pflanzengesellschaften Deutschlands Heft 5*, 108 pp.